

Huszi Ernő

Hetven éves a magyar forint

ÖSSZEFOGLALÓ: Magyarország a XX. században két – korának addig nem látott – hiperinflációját szenvedte el, mégpedig világháborúk következményeként. Kialakulásuk kapcsán ugyan jogosan lehet ezek pusztító hatására hivatkozni, mégis mindkét esetben – bár eltérő jellegű – súlyos gazdasági és pénzügyi problémákkal kellett szembesülnünk, amelyek nemcsak táplálták az inflációt, de meg is nehezítették a fékezésükre tett kísérleteket, valamint a valutastabilizációt. Míg a pengő bevezetését hatalmas terület- és jelentős népesség, valamint a nemzeti vagyón 85–90 százalékának megfelelő veszteség előzte meg, addig a forintnak gazdaságilag és fizikailag lerombolt – a nemzeti vagyona 40 százalékát elvesztő – ország jutott osztályrészül.

KULCSSZAVAK: hiperinfláció, stabilizáció, rendszerváltozás, jegybankpolitika, a forint vásárlóerejének alakulása, várakozások

JEL-KÓDOK: E 31, E44, E5, E52, E58,

Az 1938 tavaszától fokozatosan kibontakozó – a háborús célok szolgálatába állított – infláció teljes mértékben átrendezte a piaci kínálatot a háborús termelés javára és a fogyasztási javak előállításának terhére. A hadikiadások erőteljes növekedése, a fogyasztási javak kínálatának egyidejű mérséklődése 1944-ben már a piac csaknem teljes felbomlását idézte elő. Az ország 1944. március 19-i német megszállásának pénzügyi terhei pedig még kedvezőtlenebb hatást gyakoroltak a pénzügyi egyensúlyra.¹ Jellemző, hogy a megszálló csapatok élelmezése és anyagellátása kereken két milliárd pengő közvetlen készpénzben történő – ellenszolgáltatás nélküli – kiadással terhelte a Magyar Nemzeti Bankot.²

ELŐZMÉNYEK

A szakértők szerint a legnagyobb háborús károk a magánháztartásokat, a gyáripárt, a mezőgazdaságot és a közlekedést sújtották, amelyek következményeként a városi lakosság ellátása

kritikussá vált, olyan mértékig, hogy még a jegyrendszer bevezetésének is az akadályává vált. Források és exportlehetőségek hiányában érdemi importról sem lehetett szó, hiszen a Magyar Nemzeti Bank arany- és devizakészletét nyugatra hurcolták, visszajuttatása ekkor még fel sem merült, teljességgel bizonytalan volt. Az átmeneti segítséget a Szovjetunió 30 millió dollár értékű, nagyjából egyéves lejáratú kölcsöne jelentette. Az úgynevezett debreceni kormány – megfelelő adóalapok hiányában – nem juthatott bevételekhez, miközben „*páratlan méretű versenyfutás kezdődött az árak és a bérek között*”.³ Nem hozott érdemi változást a pengőbehozatali tilalom, majd a felülbélyegzés sem, a devizakorlátozások viszont a szükséges ellenőrző szervek hiánya miatt maradtak sikertelenek.

Az inflációs várakozások szokásos eredményeként jellemzővé a közvetlen termékcseré, valamint – a hallgatólagosan tudomásul vett – valuták és az arany ellenébe történő értékesítés vált.⁴ A „bankóprés” hiába működött, piaci hatása inkább az infláció további erőteljes táplálása, semmint mérséklése volt, amelynek következményeként a hazai papíros anyagú

Levelezési e-cím: husztierno@t-online.hu

pénz teljesen kiszorult a forgalomból. Mindez természetesen ellehetetlenítette a pénzkibocsátáson keresztül történő jegybanki, valamint a kapcsolódó hatósági szabályozást. Így az egyes valuták árfolyamjegyzésére irányuló törekvések sem lehettek sikeresek.

A hiperinfláció egyik fontos jellemzője, hogy az állam nem képes megfelelő költségvetési bevételekhez jutni, mivel az adóbevétel vásárlóértéke a zéróhoz közeledik a bevallás, a kivetés és a teljesítés közötti időszakban. „*Ennek kiküszöbölésére vezették be 1946. január 1-jén az adópengőt, mint az adóbefizetések valorizálására szolgáló számolási egységet...*” „*Az adópengőnek a »sima« pengőhöz viszonyított értékét naponta állapították meg az előző napi »sima« pengőben kifejezett – kiskereskedelmi árváltozások alapján*”.⁵ Az adópengő általános, törvényes fizetőeszköz jellegét fejezte ki, hogy a pénzintézetek – a Magyar Nemzeti Bankhoz hasonlóan – adópengőre szóló betéteket nyitottak és fogadtak el, ebben bonyolították le a bankközi forgalmat, valamint számították le- és visszszámították a váltókat, sőt még államjegyeket is kibocsátottak. A pengő rohamos értékcsökkenése miatt az államjegyek vették át a törvényes fizetőeszköz szerepét, csaknem teljesen kiszorítva a bankjegyeket a forgalomból.⁶

Mindez természetesen nem volt képes az infláció megállítására, amely fokozatosan, de igen gyors ütemben növekedett, ami az árrendszer teljes összeomlásához vezetett.⁷ Az állam ugyan kísérletet tett bizonyos ipari és élelmiszerárak szabályozására, amely azonban a rendkívüli áruhiány miatt sikertelen maradt. Sőt, egyre nőttek az ellentétek a vidéki és a városi lakosság között, amelyek feloldására a kormány nem rendelkezett megfelelő intervenciók készletekkel. A „batyuzás” és a „nem egyenértékű csere” általános jelenséggé vált a városi lakosság hátrányára.

A kialakult közpénzügyi és lakossági jövedelmi helyzet dezorganizáltsága nyilvánvalóan hát-

ráltatta az ország nagy elszántsággal megkezdett újjáépítését. Az a rendkívüli helyzet alakult ki, hogy a soha nem látott hiperinfláció ellenére az ország helyreállítása a számítottnál lényegesen gyorsabb volt. „*Az infláció a legkeservesebb adóteher és a legszarnokibb kényszer megtakarítás. Az életmód leszállításából és inflációs adókból, szóval a tömegek szája elöl elvont falatokból állították helyre a hidakat, vasutakat, fedték be a házakat, gyárakat és műhelyeket. Az adózók infláció nélkül sohasem lettek volna hajlandók és képesek az óriási befektetési, helyreállítási szükségletek fedezésére szükséges áldozatokat adóemelés formájában magukra vállalni. Tán éppen ez az inflációs közgazdaságnak a mélyebb értelme és tán vigasza is, ha bármilyen tragikus is*”.⁸

Az előzőeket támasztja alá a Magyar Nemzeti Bank 1946. évről szóló jelentése, amely szerint „*az 1945/46. gazdasági év folyamán az elvaduló infláció ellenére a magyar közgazdaság teljesítőképessége jelentős mértékben megnövekedett. A vetésterületek, ha nem is érték el, de megközelítették normális kiterjedésüket, az állatállomány gyarapodni kezdett, a szénbányák termelése nagymértékben fejlődött és az ipar technikai kapacitásának helyreállítása is nagy lépésekkel haladt előre.*”

A STABILIZÁCIÓ ELŐKÉSZÍTÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA

Az 1945 végén létrehozott koalíciós kormány, amely az ideiglenes helyébe lépett, meghirdette a gazdaság konszolidációjának szükségességét, s ennek keretében az új, stabil, értékálló hazai valuta megteremtését. Ennek megfelelően májusban Szanalási Bizottságot⁹ hoztak létre a pénzreform feltételeinek kialakítására, illetve az értékálló hazai valuta megteremtésére, amelynek elengedhetetlen általános és gazdasági feltételeit 1946 nyarára vélték elfogadhatónak. Következtetésük szerint erre az időszakra a nemzeti jövedelem várhatóan eléri

a háború előtti szint 50 százalékát, amelyen belül a mezőgazdaság az 1938. évinek a 70–80 százalékát is elérheti, különösen a gabonafélék és a kapásnövények tekintetében, s a sertés- és a baromfiállomány ugyancsak gyors ütemben regenerálódott.

Az ipar termelési színvonala természetesen lassabban regenerálódott, de a kapacitásokhoz viszonyítva rendelkezésre állt a szükséges nyersanyag és munkaerő, a közlekedéssel azonban számottevő problémák adódtak, aminek pótlása komoly feladatokat jelentett.

Az előzőekre figyelemmel 1945–1946 fordulóján megkezdődött az árufeltöltés, készletezés (elsősorban mezőgazdasági szerszámok, ruházati termékek, világító eszközök, gyógyszerek, textíliák, ipari termékek stb.) a stabilizáció későbbi, meghirdetendő időpontjára.

„*A Magyar Nemzeti Bankban – még 1946 márciusában – belső tanulmány készült a Bretton-Woods-i Egyezmény kapcsán létrehozott Nemzetközi Valutaalaphoz és a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankhoz történő csatlakozás, illetve az ehhez szükséges felvételi kérelem elkészítése és feltételek teljesítése érdekében*”.¹⁰ A történelmi körülmények ismeretében ennek a tanulmánynak a felhasználására vagy publikálására sajnos már nem kerülhetett sor.

A működő polgári és kispolgári pártok szerepe és véleménye egyre inkább háttérbe szorult, s törekvésükkel ellentétben, amely szerint a sikeres stabilizációhoz célszerű külföldi kölcsön felvétele, a Magyar Kommunista Párt 1946 márciusában létre hozott Stabilizációs Bizottság véleményét érvényesítették, amely szerint az új valuta hazai erőforrásokból történő megteremtése biztosítható.

A stabilizációt előkészítendő készletezés mellett államosították a szénbányákat, ellenőrzés alá vonták a jelentősebb ipari vállalatokat, majd a pénzügytereket, továbbá jelentős összegű kölcsönt vettek fel – 15,1 millió svájci frank fedezete mellett – a Magyar Nemzeti Banktól. A külkereskedelemben pedig jelentős szerepet

kapott a létrehozott állami érdekeltségű részvénytársaság. Áttértek a kötött gazdálkodásra, amelynek keretében létrehozták az Anyag- és Árhivatalt, s a szénbányák államosítását követően lépéseket tettek a nehézipari vállalatok és a pénzügyteretek „állami kezelésbevitelére”. A stabilizáció sikere szempontjából meghatározó jelentősége volt, hogy a párizsi külügyminiszteri értekezlet döntött a nyilas kormány által nyugatra vitt 32 millió dollár értékű jegybanki aranykészlet visszajuttatásáról.

A stabilizáció előfeltételeinek megteremtésére szolgáló mintegy másfél év alatt végrehajtott intézkedések segítségével – a magyar kormány döntésének megfelelően – 1946. augusztus 1-jével új valutát vezetett be a bel- és a külföldi pénzforgalom lebonyolítására. Az új valuta elnevezésével kapcsolatban több javaslat is született (máriás, libertás stb.), azonban a hagyományokhoz való igazodás döntött a forint mellett, amely sikeres valutának bizonyult Károly Róbert, Nagy Lajos, Rákóczi és Kossuth idejében. A váltópénz pedig a már megszokott – folyamatosságot jelképező – fillér elnevezést kapta.

A kormány rendelete meghatározta az új valuta aranytartalmát, amelynek egységnyi pénzlábát 0,0757 gramm aranyban állapította meg, így egy kilogramm színarany ára 13 210 forint lett,¹¹ amelynek megfelelően – az aranyparitás alapján – 1 USA dollárt 11,74, az angol fontot pedig 29,35 forintban rögzítették. Egyben meghatározták a forint és a pengő viszonyát is: 1 forint = 0,28766 – 1938-as értékű – pengővel vált egyenértékűvé.

A stabilizáció során természetesen dönteni kellett a kibocsátandó új valuta címletösszetételéről is. Így a pengőnél bevált bináris-decimális rendszert (hármast) alkalmazva határozták meg a kibocsátandó érmék és bankjegyek címleteit.¹² A stabilizációkor 10 és 100 forintos bankjegyek, 2, 10, 20 filléres, valamint 1 és 2 forintos fém és 5 forintos ezüst érmék kerültek kibocsátásra.¹³

Az annulált pengő miatt a Magyar Nemzeti Bank 1946. augusztus 1-jei nyitómérlege zéró bankjegyállománnyal indult, ugyanakkor fenntartotta az USA dollár, a svájci frank és a svéd korona, a devizáknál pedig New York, London, Párizs, Zürich, Stockholm, Koppenhága és Oslo jegyzését.

Az egyre inkább a tervgazdálkodás felé tendáló, centralizált kormányzati gazdaságpolitika jegyrendszer bevezetésével, folyamatos, egyre kiterjedőbb államosításokkal, földosztással, majd a termelőszövetkezetek kikényszerített létrehozásával, fix hatósági árakkal stb. igyekezett a stabilizáció kétségtelen sikerét fenntartani. A piaci egyensúly azonban nem valósulhatott meg, mert az élelmiszerek iránti kereslet – érthető módon – lényegesen meghaladta az iparcikkékét és a szolgáltatásokat, amelynek következtében a forint vásárlóereje három év alatt mintegy 40 százalékkal csökkent. Az előzőek mellett azonban kétségtelen, hogy *„emelkedtek a bérek és megszűnt a munkanélküliség. A nemzeti jövedelem a különböző becslések szerint 1948–1949-re elérte az 1938. évi szintet.”*¹⁴

A gazdasági nehézségek mellett az árszínvonalra kedvezőtlenül hatottak azok a politikai célzatú döntések, amelyek többségében ellentétesek voltak a kereslet és a kínálat törvényszerűségeivel. Eleve kudarcra volt ítélve, hogy az 1938. évi ipari árakat 4,2-szeres, a mezőgazdasági termékekét pedig csak 3,4-szeres szorzóval határozták meg, amelynek következtében az agrárrolló 10-ről 24 százalékra növekedett. A mezőgazdasági termékek iránti érthetően jelentős kereslet miatt azonban igen rövid idő alatt létrejöttek a háború előtti arányok, amelyek az általános árszínvonal számottevő növekedését idézték elő. Mindezek további jelentős ipari áremelkedéssel jártak.

Az áremelkedési hullámok jelentős készpénzforgalom bővülést involváltak, amit a jegybank éves – egymilliárdos – bankjegyplafon meghatározásával kívánt korlátozni, 70

millió forintnak megfelelő érmekibocsátással kiegészítve. Az intézkedések – többé-kevésbé – sikereseknek bizonyultak, mert a bankjegyforgalom – a szakemberek szerint – csak 1949 végéig töltődött fel az indokolt szint közelére.

Az ezzel foglalkozó szakemberek többsége szerint a forintvaluta történetében – bár némileg eltérő szempontok és csoportosítások alapján – öt szakasz különböztethető meg, úgymint

- a stabilizációt követő újjáépítés időszaka (1945–1951);
- a „fordulat évétől” (1952) a tervgazdálkodás bevezetését és kibontakozását átélő időszak (1967);
- kísérlet az „új gazdasági mechanizmus” kialakítására és megfelelő alkalmazására (1968–1989);
- a „rendszerváltozástól” (1989) a világgazdasági válságig (2003–2009); s végül
- a világgazdasági válságot követő, napjainkig terjedő szakasz.

AZ ÚJJÁÉPÍTÉS IDŐSZAKA

A kialakult politikai helyzetben törvényszerű volt, hogy a Magyar Kommunista Párt kezében összpontosuljon a hatalom, amelynek következménye a stabilizáció első évfordulóján a hároméves népgazdasági terv meghirdetése volt, amelyet 1949-ben – két év öt hónap múlva – teljesítettnek nyilvánítottak. A nemzeti jövedelem nagyjából elérte az 1938-as szintet, de mivel a terv elsősorban a nehézipar helyreállítását célozta, jelentősen megváltoztatta a gazdaság szerkezetét. Mindezek következményeként az általános árszínvonal mintegy 35, az élelmiszerek ára pedig 60 százalékkal emelkedett, míg az iparcikkéknél mindössze 14 százalékos növekedést mutattak ki.

Az ebben a szakaszban kialakult pénzszűke miatt a lakosság igyekezett felhalmozott valutáitól és aranyától megszabadulni, hiszen ezek

már nem voltak képesek a törvényes fizetőeszköz maradéktalan helyettesítésére, amit még a külföldtől való csaknem teljes elzárkózás is megnehezített.

Az első kúriába tartozó, majd később az egyéb pénzügyi intézetek államosítása, a pénzforgalmi és a hitelezési monopólium egy kézben (MNB) történő koncentrálása már 1948 végére előrevetítette a pénzügyek teljes kisajátítását. Az üzleti bankok önállóságának felszámolása, illetve beolvasztása a Magyar Nemzeti Bankba, olyan intézményi egységet hozott létre, amelyben egy szervezeti keretbe koncentrálták a jegybanki és a kereskedelmi banki funkciókat. Létrejött a centralizált, egyszintű, végrehajtott jellegű bankrendszer, a maga pénzkibocsátási (emissziós), pénzforgalmi, hitel- és devizamonopóliumával, meghatározva a hazai valuta és az ügyfelek mozgásterét.

Az 1950. január 1-jén induló első ötéves terv második évének elején – 1951-ben – rendelték el a forgalomba bocsátott készpénzmennyiség tervezését, annak érdekében, hogy az egyre növekvő készpénzforgalom egy részét áttereljék az elszámolási forgalomba.

1951 decemberében általános ár- és béreformra, a jegyrendszer eltörlésére került sor, amelynek aránytalanságát jellemzi az átlagos árszínvonal 40, a bérszínvonal 20 százalék körüli emelése, ami a forint vásárlóerejét közel 60 százalékkal csökkentette a stabilizációhoz képest. Ez az intézkedés jelentős jövedelmeket csoportosított át a lakosságtól a szocialista iparosítás feszített és egyoldalú gazdaságpolitikája számára.¹⁵

A „FORDULAT ÉVE” ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A szocialista tervgazdasági rendszer 1952-ben történő bevezetésével hatályon kívül helyezték a készpénzkibocsátás korábbi merev tervezését és helyét a szovjet gyakorlat alkalmazása foglalta el a pénztári tervezés – egyes vonatkozá-

sokban ugyan némileg enyhébb, de ugyancsak merev – formájában.

A hazai gazdasági struktúra (a vas és acél országai szlogennek megfelelően) az államosított vállalatok finanszírozását is meghatározta, amelyeknek egyszerre kellett megfelelniük a terv- és céljellegnek, valamint a fedezeti és lejárat elvnek, amelyek – ezekre hivatkozva – szinte korlátlan pénzfelhasználáshoz vezettek. Ebben jelentős szerepet játszott az a tény, hogy a pénz- és hitelrendszerben végrehajtott, elharmarkodott változtatásokat a Magyar Nemzeti Bank szervezete csak késve tudta követni.

Ugyanakkor példátlan szigorúsággal jártak el a készpénzforgalmat illetően, egyrészt az inflációtól való folyamatos félelem miatt, másrészt a pénztulajdonosok (elsősorban a vállalatok és intézmények) közötti pénzforgalmat a bankszámlapénz irányába kívánták terelni. Ez utóbbinál 100, illetve később 500 forintos készpénzfizetési határt írtak elő, amely olymértékben komolytalan volt, hogy még a Magyar Nemzeti Bank is több ízben ésszerűtlennek és túlzónak nyilvánította.

A készpénzforgalom folyamatos bővülése újabb, magasabb címletű bankjegyek kibocsátását tette szükségessé, ennek megfelelően került sor 1953-ban az 50 forintos bankjegyek forgalomba hozatalára. Az említett időszak jellemzője volt, hogy az áruk és szolgáltatások volumenének észrevehető emelkedése ellenére az árak érdemben nem változtak, sőt egyes esetekben még csökkentek is. Ebben – személyes véleményem szerint – jelentős szerepet játszott a már kialakulóban lévő széles körű fizetőkép-telenség, amelyet sem a pénzügyi kormányzat, sem az egyszintű bankrendszer nem tudott kezelni. Az MNB hiába egyszerűsítette a pénztári tervezést, terjesztette ki a készpénz nélküli elszámolási módok újabb változatait (terv szerinti fizetési, akkreditív, azonnali inkasszó, elszámolási csekk stb. rendszert) és szüntette meg a kényszerhitelezést, nem volt képes a fizetési zavarok továbbgyűrűződésének megakadályozására.

Ebben az időszakban vált nyomatékosabbá az egyszintű bankrendszer számos hiányossága, amelyet újabb állami bankok alapításával és a Magyar Nemzeti Bank szervezetének további decentralizálásával igyekeztek ellensúlyozni.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc harci cselekményei komoly humán- és anyagi veszteségeket okoztak. A termelés visszaesett, a költségvetés deficitessé vált, a fogyasztás lényegesen meghaladta az addigi színvonalat, a kínálat viszont jelentősen csökkent. Az infláció ismét reális közelségbe került, amelynek elhárítása csaknem két évet vett igénybe.¹⁶ A mezőgazdasági termékek iránti fizetőképes kereslet ugyanis a kínálatot meghaladó mértékben emelkedett, s a XX. században első ízben – és egyben utoljára – 1955-ben az agrár-olló helyett ipari olló alakult ki.

*„Az 1956-os forradalom szellemi előzményei és történései nem maradtak hatástalanok a bankári gondolkodásra” ... „s egymás után jelentek meg olyan tanulmányok, mint” ... „a jegybank és a költségvetés hitelkapcsolatainak kérdései, a kamatpolitika jelentősége, a bankrendszer és -szervezet korszerűsítésének az időszerűsége stb”.*¹⁷

Az előzőeket is figyelembe véve a kormány 1959-ben elérkezettnek látta az „egyszeri” termelőiár-rendezés végrehajtását, amely kezdetben további áremelkedéseket indított el, mintegy igazolva a túlelosztás sikertelenségét. Ugyanakkor a külkereskedelmi „nyitás” hatására a kormánynak ismét át kellett gondolnia gazdaság- és árfolyam-politikáját, összehangolnia a forint külső és belső értékének viszonyát, ami azonban lényeges koncepcióváltást igényelt.

KÍSÉRLLET AZ „ÚJ GAZDASÁGI MECHANIZMUS” KIALAKÍTÁSÁRA

1966 közepén döntött a párt a gazdaság piacosításának előkészületeiről, hogy a központosított irányítást a piac aktívabb szerepének

előtérbe helyezésével mérsékeljék. Az 1968. január 1-jével induló „reform” következményeként

- „csökkent a központi tervezés szerepe és nőtt a vállalati önállóság a termelés és a beruházások terén;
- a hatóságilag rögzített árak mellett egyes termékek árai a piaci keresletnek megfelelően alakulhattak;
- a központilag meghatározott bérrendszer helyét rugalmasabb, bizonyos korlátok között a vállalatok által meghatározott szabályozás váltotta fel”.¹⁸

A végrehajtott intézkedések következményeként kétségtelenül csökkent a kötött árak korábbi túlsúlya, ugyanakkor az árak és a bérék „lefelé merevekké váltak,” ami viszont bonyolult állami visszatérítési rendszer kialakítását tette szükségessé. Ezzel kudarcot vallott az a várakozás, hogy differenciált állami támogatás segítségével kivédhető a nemzetközi és a hazai piacok árnövelő hatásai, annak ellenére, hogy a gazdálkodó szervezetek manőverezési lehetőségei némileg kétségtelenül növekedtek. A nehézségeket egyfajta „befelé fordulás” is fokozta, amely a belföldi árakat manipulált importárakkal igyekezett kialakítani.

Mindeközben a világpiacon markáns változások következtek be, jelesen 1973-ban az energiahordozók és a nyersanyagok ára ugrásszerűen megemelkedett, amelyhez való igazodásunk elmaradt, sőt felértékeltek a forintot, ami az importhelyettesítési lehetőségek kiaknázásának akadályozása mellett még az exportlehetőségeket is korlátozta. Ezzel hazánk – a nemzetközi irodalom szerint – „befelé forduló országgént” vesztesen került ki az aktuális válságból.

A hazai gazdasági egyensúly fokozatos romlása 1978-ban tetőzött, aminek helyreállítását az 1979-ben bekövetkezett, a korábbinál súlyosabb nemzetközi válság tovább erősített. Elkerülhetetlenné váltak a valós piaci árakat és árarányokat visszatükröző árrendezések, „kife-

lé forduló” országgént a világgiazi áraknak és árányoknak való megfelelés és az ehhez igazodó ármechanizmus átvétele. Ennek keretében korlátozni kellett a fizetőképes keresletet, kialakítani az új árfolyam-politikát, belépni a nemzetközi szervezetekbe és tudomásul venni a hazai valuta valós vásárlóerejét. Sajnos nem sikerült kellően megfelelő exportösztönző, importkorlátozó és a belső árszínvonalat védő funkciókat kialakítani, amelyek egyben kedvezőbb képet nyújtanak a külföldi piacok felé.

A RENDSZERVÁLTÁSTÓL A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁGIG

A '80-as évtized első felét változatlanul a sorozatos áremelkedések jellemezték, mintegy kísérő jelenséggént a folyamatosan érlelődő társadalmi, gazdasági és politikai változások miatt. A tulajdonviszonyok átalakulása a gazdasági szerkezetet is befolyásolta, elsősorban a külföldi tőke megjelenésével összefüggésben. A jövedelemkülönbségek markánsabbá válásával párhuzamosan csökkent a termelés, a foglalkoztatás és ez által a lakosság jövedelme. Így a hazai valuta inflációjának mérése és értékelése – a kialakult és módosult ár-, bér- és árfolyam-politika, valamint gyakorlat következtében – lényegesen bonyolultabb lett, mint korábban.¹⁹

A rendszerváltást követő időszakban a forintvaluta vásárlóerejének egyik legnehezebb szakaszát élte meg a GDP és értékének mintegy 20 százalékos csökkenése következtében. A szakaszon belül az infláció kétszámjegyűvé vált, csúcsát 1991-ben érte el 35 százalékos mértékével. A kormány igyekezett az „Öbölháború” miatt kirobbant világgazdasági válság hatásait mérsékelni, ezek azonban még átmeneti enyhülést sem eredményeztek, az infláció a 90-es évek elején kialakult magas szinten maradt. Ez keresztülhúzta a kormány gazdaságnövekedési várakozásait, ami a fo-

rintvaluta további leértékelésében is kifejezésre jutott. Az exportösztönző, valamint a fogyasztást és az államháztartást terhelő intézkedések, a forint csúszó leértékelése fájdalmas, de végül is hatásos intézkedéseknek bizonyultak, mivel „az ázsiai, az orosz, majd a dél-amerikai válság sem tudta érdemben kikezdeni az alapjait.”²⁰

A 2000-től 2002-ig terjedő időszakra áthúzódo válság hatásai mérsékeltebbek voltak a korábbiakéhoz képest, mivel az általános árszínvonal-növekedés tíz százalékon belül maradt. Ez a várt Európai Unióhoz történő csatlakozás szempontjából is kedvező volt. Ugyanakkor 2003 végétől – a második Öbölháború árnövelő hatásainak kivédhetetlensége miatt – ugyan mérsékeltebb ütemben, de az infláció újabb árkorrekciókat követelt meg, amelyek természetesen kedvezőtlenül hatottak a forint külső értékének alakulására is.

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás után átmenetileg növekedett a megtakarítási hajlandóság, ami az áralakulást is befolyásolta, majd az áfakulcs csökkentése további kedvező hatásokkal járt. Ugyanakkor a jelentőssé vált költségvetési deficit komoly aggodalmakra adott okot, s az egyre jobban kibontakozó világgazdasági válság következményeként a recesszió jelei kezdtek megmutatkozni.

Európában egyre gyorsult az infláció üteme, az EKB hétéves csúcsra emelte az irányadó kamatlábat, amelynek hatására az MNB is drasztikus kamatlábemelést hajtott végre, amellyel sikerült a spekulációt megelőzni. Ennek viszont az volt az ára, hogy a forint – a térség valutáival egyetemben – jelentősen meggyengült. Ebben közrejátszott az is, hogy a befektetők egy része kivonult a térségből, továbbá az importárak is jelentősen emelkedtek. Ugyanakkor viszont erősödtek azok az információk, amelyek már előre jelezték a recesszió enyhülését, a meghirdetett konvergenciaprogram pedig látens módon hozzájárult a forint vásárlóereje növekedésének képzetéhez.

A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁGTÓL NAPJAINKIG TERJEDŐ SZAKASZ

2009 második félévétől érezhetővé váltak a válságból történő kilábalást célzó programok működése. Furcsa ellentmondásként a nemzetközi és a hazai szakemberek fokozatosan, túlzott óvatossággal kezdték felismerni az erre utaló jeleket. Ugyanakkor az EBRD is alátámasztotta a hazai előrejelzéseket, amelyek szerint a hazai GDP pozitív növekedése – többéves előretekintéssel is – biztosítható. Az MNB 2010. szeptember 27-ei sajtóközleménye szerint: „Megállapítható, hogy a globális konjunktúra következtében véget ért a recesszió Magyarországon.” A szakértők azonban arra is felhívták a figyelmet, hogy a világgazdaságban tapasztalható fokozódó bizonytalanság kedvezőtlen hatást gyakorolhat a forintvalutára. Szerintük egyes vezető európai kormányok nem kezelik megfelelően a válság utáni helyzetet, amikor visszafogják a gazdasági növekedést, megszorító csomagjaik miatt befagyhat a hitelpiac, s még az is előfordulhat, hogy ismét „befeledol” országok alakulnak ki.

A forintvaluta történetének egyik legfontosabb tapasztalata, hogy ebben az időszakban az érdemi inflációs nyomás határán sikerült a kúszó infláció előnyeit érvényesíteni. Ezt mutatja a fogyasztóiár-index alakulása (előző év = 100,0). (Lásd 1. táblázat)²¹

1. táblázat

A FOGYASZTÓIÁR-INDEX ALAKULÁSA (ELŐZŐ ÉV = 100,0)	
2010	104,9
2011	103,9
2012	105,7
2013	101,7
2014	99,8
2015	99,9

A bemutatott adatokból is nyilvánvaló, hogy a válságból következő mérsékeltébb inflációs nyomást is csak fokozatosan lehetett megfékezni. A hangsúly – természetesen – a fogyasztói árakra helyeződött, mivel azok növekedése 2012 végéig jelentősnek ítéltető. Ebben a hazánkat érintő kritikus nemzetközi befektetői hangulat és a lakosság eladósodottságának mértéke is szerepet játszott. Ez ugyancsak hozzájárult ahhoz, hogy az egyégy hazai valuta vásárlóereje az elmúlt hat évben összességében ugyan eltérő mértékben és mérsékeltén, de folyamatosan csökkent. Ennek mértéke 1,13, ami azt jelenti, hogy – teoretikusan – 2015-ben 100 forintért annyi – legszélesebb értelemben vett – terméket (beleértve a beruházási jószágokat, az importárakat stb. is) és szolgáltatást vásárolhattunk, amit a stabilizációkor 1 forint 13 fillérért kaphattunk volna meg. 2002 és 2010 között ez az érték 1 forint 30 fillér volt, amely ebben az értelemben 11,5 százalékos halmozott, azaz évi 1,3 százalékos bruttó árnövekedésnek felel meg.

A forintvaluta 70 éves története is igazolja, hogy az okok és az okozatok – ha késleltetve is, de – összefonódnak. Ezért nem mindig ismerhető fel kellő időben a kormányzat számára, hogy mikor, hol és milyen mértékben kell beavatkozni a gazdasági folyamatokba. Napjainkban, amikor a lakosság készpénztartása – a lassan csaknem negatívvá váló betéti kamatok miatt – ugrásszerűen megnőtt, jelentős mennyiséget vonva ki a hitelforrásokból, a kötelezettségek egyre nagyobb hányadát teljesítik közvetlen készpénzfizetés útján, s reális megtakarítási lehetőségként az állampapírok szolgálnak stb., nemcsak passzív alanya vásárlóereje csökkenésének, hanem aktív részese is. Ilyen körülmények mellett a pénzügyi közvetítőrendszer nem tud zavartalanul működni. Ennek feloldására változatlanul csak a kiegyensúlyozott jegybankpolitika képes.

JEGYZETEK

- ¹ Huszti Ernő: Hiperinfláció és stabilizáció 1945–46. (I–II.) Bankszemle. Harmincadik Évfolyam. 1986. augusztus 8. szám. 26–33.; valamint 9. szám. 21–27. oldal
- ² Hein János: Áralakulás. A Közgazdaság Évkönyve. Közgazdasági Lap- és Könyvkiadó R.T. Budapest, 1947. 329–334. oldal
- ³ Mindez annak ellenére történt, hogy a II. világháború alatt hozott valuta- és devizakorlátozások jogilag változatlanul érvényben maradtak a pengőbehozatali tilalom mellett. Megjegyzendő, hogy a pengőbankjegyek felülbélyegzésével megnehezítették, hogy a határon kívülről beáramló pénztömeg még erőteljesebben fokozza az inflációs nyomást, ahogy az az I. világháborút követően történt.
- ⁴ Bácskai Tamás – Huszti Ernő – Simon Péterné: A kaori kagylótól az euróig”. Yuki Stúdió – Budapest, 2003
- ⁵ Vágó József: Infláció – stabilizáció. Magyar Gazdasági Évkönyv 1945–1947. Budapest, 1947. 97–127. oldal
- ⁶ Az adópengő rohamos inflálódását jelezte, hogy vásárlóereje egy hét alatt a 3612-ed részére csökkent.
- ⁷ A szabadpiaci árak rohamos emelkedése miatt a reálberek színvonalra az 1939. évinek még a 11 százalékát sem érte el.
- ⁸ Vágó József: idézett mű 112. oldal
- ⁹ A Bizottságnak – többek között – Antos István, Friss István, Gerő Ernő, Háy László, Kossa István, Vas Zoltán voltak a tagjai. Dr. Marton Ádám: Infláció, fogyasztói árak Magyarországon a második világháború után I. (1945–1968). Statisztikai Szemle, 90. évfolyam 5. szám.
- ¹⁰ Az egyezményt a Szovjetunió „...az USA imperialista törekvései miatt” nem írta alá és erre kényszerítette a meghívottak között szereplő Csehszlovákiát is.
- ¹¹ Az új forint egysége 200 millió adópengővel volt egyenlő, illetve 400.000 quadrillió pengőnek felelt meg. Lásd: Dr. Huszti Ernő: Egy valuta története... A forint forgalma a stabilizációtól az euró előszobájáig. L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, 2011
- ¹² A bináris-decimális hármásban az egyes érme és bankjegy címletek sorozata a következő: 1–2–5, 10–20–50, 100–200–500 stb. Amennyiben a legmagasabb érme névértéke megegyezik a legalacsonyabb névértékű bankjegyével, akkor jön létre a bankjegy-érmehatár. Lásd: dr. Huszti Ernő – dr. Ligeti Sándor: A készpénzforgalom címletek szerinti összetételének meghatározása. Bankszemle 1982. 11–12. szám.
- ¹³ Megjegyzendő, hogy ekkor még a bankjegyek kibocsátása a Magyar Nemzeti Bank, az érméké pedig a Pénzügyminisztérium hatáskörébe tartozott.
- ¹⁴ Dr. Marton Ádám: Idézett mű 379. oldal
- ¹⁵ A pénzügyi intézményrendszer Magyarországon. Nebuló 2001 Kiadó. Budapest, 2002
- ¹⁶ Bácskai Tamás – Huszti Ernő – Simon Péterné: idézett mű 360. oldal
- ¹⁷ A pénzügyi intézményrendszer Magyarországon. Nebuló 2001 Kiadó. Budapest, 2002
- ¹⁸ Dr. Marton Ádám: idézett mű, 389. oldal
- ¹⁹ 1989 és 1993 között a forint vásárlóereje 17,5; a reálbér pedig 15,0 százalékkal csökkent.
- ²⁰ Kolozsi Pál – Lentner Csaba: A magyar jegybanki szabályozás és monetáris politika az európai integrációs folyamat tükrében. In: Pénzpiacok szabályozása Magyarországon. Budapest, 2006. Akadémiai Kiadó. Idézett mű, 36–37. oldal
- ²¹ KSH. STADAT – 3.6.1. A fogyasztóár-index (1985).